

درس خارج فقه مضرت آیت الله مسینی بوشهری (دامت برکاته)

موضوع کلی: فصل فی ما یتوقف علی الغسل من الجنابة

تاریخ: ۱۹ بهمن ۱۳۹۹

موضوع جزئی: امور متوقف بر غسل جنابت - امر ثالث: روزه ماه رمضان و قضای آن

مصادف با: ۲۴ جمادی الثانی ۱۴۴۲

جلسه: ۷۰

سال تحصیلی: ۱۴۰۰-۱۳۹۹

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

بحث در روایات دسته دوم [روایات دال بر عدم اعتبار غسل جنابت در روزه ماه رمضان و جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر] بود.
روایت ششم: عَنْ حَبِيبِ الْخُثَعَمِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُصَلِّي صَلَاةَ اللَّيْلِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ ثُمَّ يُجْنِبُ ثُمَّ يُؤَخِّرُ الْغُسْلَ مُتَعَمِّدًا حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ^۱.

از ظاهر این روایت استفاده می‌شود که روش پیامبر (ره) این گونه بوده است که در ماه مبارک رمضان، نماز شبش را می‌خوانده است، سپس جنب می‌شده است و غسل را از روی عمد تا طلوع فجر به تأخیر می‌انداخته است، لکن عرض می‌شود که همان گونه که از ظاهر روایت فهمیده می‌شود تعبیر «کان رسول الله (ص)...»، ظهور در استمرار دارد و از آن استفاده می‌شود که عادت پیامبر (ص) این بوده است که معمولاً غسل جنابت را تا طلوع فجر به تأخیر می‌انداخته است، در حالی که التزام به این سخن صحیح نیست چون تأخیر غسل جنابت تا طلوع فجر از جانب پیامبر (ص) نوعی منقصد برای ایشان محسوب می‌شود. بلکه اگر خیلی کم و آن هم به صورت اتفاقی باشد، ممکن است قابل توجیه باشد، اما اینکه گفته شود که عادت پیامبر (ص) بر این بوده است که معمولاً غسل جنابت را تا طلوع فجر به تأخیر می‌انداخته است، نقص برای ایشان محسوب می‌شود و اگر گفته نشود که چنین کاری برای پیامبر (ص) حرام بوده است، لااقل مکروه بوده است و از شخصیتی مثل پیامبر (ص) انجام عمل مکروه سر نمی‌زند چون پیامبر (ص) در بالاترین مرتبه عصمت و طهارت است لذا عمل مکروه انجام نمی‌دهد.

بنابراین، روایت مذکور نیز همانند دو روایت قبلی بر تقیه حمل می‌شود چون عامّه به این مطلب اعتقاد دارند که می‌شود از روی عمد تا طلوع فجر بر جنابت باقی ماند، پس چون این روایت با مذاق عامّه سازگار است و با مذاق شیعه سازگار نیست بر تقیه حمل می‌شود.

جمع بندی

از شش روایتی که تحت عنوان روایات دسته دوم ذکر شدند، روایت چهارم (روایت حماد بن عثمان) و روایت ششم (روایت خثعمی) به عنوان روایات معارض با روایات دسته اول [روایات دال بر عدم جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر و وجوب قضا در فرض بقاء] مطرح‌اند، لکن به خاطر اینکه این دو روایت با عامّه موافق و با شیعه مخالف‌اند، این دو روایت بر تقیه حمل می‌شوند و استناد به آنها تمام نیست، در نتیجه عرض می‌شود که جایز نیست که شخص جنب عمداً تا طلوع فجر بر جنابت باقی بماند، به علاوه اینکه، روایت چهارم و ششم که ذکر شدند، شاذ و نادرند و به روایت شاذ که در مقابل روایات مشهور (روایات دسته اول) است، اخذ نمی‌شود.

۱. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، کتاب الصوم، أبواب ما یمسک عنه الصائم و وقت الإمساک، باب ۱۶، ص ۶۴، ح ۵.

وجه جمع مرحوم محقق سبزواری (ره) بین روایات دسته اول و دسته دوم^۱

مرحوم محقق سبزواری (ره) در کتاب ذخیره در جمع بین روایات دسته اول و روایات دسته دوم، گفته است که روایات دسته اول (روایات دال بر عدم جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر) بر استحباب قضا و افضلیت ترک بقاء بر جنابت تا طلوع فجر حمل می‌شوند، به این معنا که بقاء عمدی بر جنابت تا طلوع فجر اشکال ندارد، ولی مستحب است که شخص، بقاء بر جنابت تا طلوع فجر را ترک کند و مستحب است که اگر تا طلوع فجر بر حالت جنابت باقی ماند، قضای آن روز را به جا آورد. در نتیجه، روایات دسته دوم، مشکلی ندارند و بقاء بر جنابت تا طلوع فجر در ماه مبارک رمضان جایز است.

پاسخ از وجه جمع مرحوم محقق سبزواری (ره)

در پاسخ از وجه جمع مذکور، عرض می‌شود که حمل روایات دسته اول بر استحباب قضا و افضلیت ترک بقاء بر جنابت تا طلوع فجر، صحیح نیست چون از روایات دسته اول، استفاده شد که بقاء بر جنابت تا طلوع فجر، موجب بطلان روزه و وجوب قضا می‌شود، پس از روایات دسته اول، بطلان روزه استفاده می‌شود و صرف حرمت بقاء بر جنابت تا طلوع فجر که یک حرمت تکلیفی است، استفاده نمی‌شود تا گفته شود که بقاء بر جنابت تا طلوع فجر حرام است، لکن روزه صحیح است [چون امکان دارد که یک چیز از نظر حکم تکلیفی حرام باشد، ولی از نظر حکم وضعی صحیح باشد] لذا این روایات را نمی‌توان بر استحباب قضا حمل کرد، بنابراین با توجه به اینکه روایات دسته اول ظهور در بطلان روزه دارند و روایات دسته دوم ظهور در صحت روزه دارند این دو دسته متنافی‌اند، لکن همان‌گونه که عرض شد، روایات دسته دوم مورد خدشه واقع شده‌اند لذا نمی‌توانند با روایات دسته اول معارض باشند. پس وجه جمع ارائه شده از طرف مرحوم محقق سبزواری (ره) در فرضی صحیح است که روایات دسته اول بر حرمت شرعی دلالت کنند که در این صورت می‌توان گفت که این روایات بر استحباب حمل می‌شوند، لکن با توجه به اینکه روایات دسته اول بر بطلان دلالت می‌کنند، حمل مذکور، صحیح نیست و لذا این روایات با روایات دسته دوم که بر صحت روزه دلالت می‌کنند، معارض‌اند، ولی چون روایات دسته دوم مورد خدشه واقع شدند، عرض می‌شود که روایات دسته دوم بر تقیه حمل می‌شوند و لذا اساساً معارضه‌ای بین این دو دسته از روایات نیست.

مرحوم آیت الله خویی (ره) از مرحوم محقق حلی (ره) [صاحب شرایع] نقل کرده است که ایشان وجوب امساک از بقاء عمدی بر جنابت تا طلوع فجر را به شهر نسبت داده است و گفته است که قول مشهورتر این است که بقاء عمدی بر جنابت تا طلوع فجر جایز نیست^۲.

ظاهر سخن مرحوم صاحب شرایع (ره) این است که قول مقابل سخن ایشان که عدم وجوب اغتسال و جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر است، مشهور باشد، یعنی عدم جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر، شهر باشد و جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر، مشهور باشد، در صورتی که این خلاف واقع است چون جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر، قائلی ندارد و از متقدمین تا زمان خود محقق (ره)، غیر از مرحوم صدوق (ره)، مرحوم اردبیلی (ره) و مرحوم داماد (ره) کسی قائل به این سخن نشده است، البته زمان مرحوم اردبیلی (ره) و مرحوم داماد (ره) از زمان خود محقق (ره) متأخر است بنابراین، اینکه مرحوم محقق (ره) قول به عدم جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر را به شهر نسبت داده است، صحیح نیست چون در مقابل شهر باید قول مشهور، جواز بقاء بر جنابت تا

۱. محمدباقر بن محمد مؤمن، سبزواری، ذخیره المعاد فی شرح الإرشاد، ج ۲، ص ۴۹۸.

۲. محقق حلی، شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ج ۱، ص ۱۷۰.

طلوع فجر باشد، در صورتی که این قول، قائلی ندارد مگر اینکه همان گونه که بعضی گفته اند، گفته شود که منظور از شهر، شهر از حیث روایت باشد، یعنی دسته اول از روایات از حیث روایت شهرند که در این صورت ممکن است که سخن مرحوم محقق (ره) قابل توجیه باشد، به این نحو که روایات دسته اول از حیث روایت، شهر و روایات دسته دوم از حیث روایت، مشهورند، در نتیجه عرض می شود که طهارت از حدث اکبر، شرط صحت روزه ماه مبارک رمضان است و جایز نیست که شخص از روی عمد تا طلوع فجر بر جنابت باقی باشد.

نکته: شرایع نسخه واحدی ندارد، بلکه نسخه های مختلفی دارد و نقل هایی که از شرایع شده است نیز متفاوت است، مثلاً کتاب جواهر و کتاب مصباح الفقیه، کلمه «علی الأشهر» را از صاحب شرایع نقل کرده اند، اما در نسخه خود شرایع کلمه «علی الأشهر» نیست، بلکه «علی الأظهر» آمده است که در این صورت، توجیهاتی که برای قول شهر و مشهور ذکر شده اند، وجهی ندارند. در متن مسالک و مدارک، هیچ کدام از دو تعبیر «علی الأشهر» و «علی الأظهر» نیست. بنابراین، به ذهن می رسد که همان تعبیر «علی الأظهر» که در خود شرایع آمده است، مناسب تر با محل مورد بحث باشد و نسخه جواهر، غلط باشد.

عده ای به روایات دسته دوم [که ذکر آنها گذشت]، بسنده نکرده اند و از راه دیگری وارد شده اند تا سخن خود را به کرسی بنشانند و بگویند که بقاء عمدی بر جنابت تا طلوع فجر اشکالی ندارد و آن، اینکه این عده برای سخن خود به آیه شریفه ذیل استناد کرده اند؛

«أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِيَّاسٌ لَكُمْ وَ أَنْتُمْ لِيَّاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَ ابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنْ...»^۱.

این عده به دو فقره از آیه مذکور، برای مدعای خود، مبنی بر جواز بقاء عمدی بر جنابت تا طلوع فجر استناد کرده اند؛ فقره اول، «أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ» است. گفته اند که اطلاق حلیت رفت و جماع در شب ماه رمضان شامل جزء اخیر از شب ماه رمضان نیز می شود و این اطلاق، اول شب تا جزء اخیر از شب را شامل می شود، پس اگر جماع در جزء اخیر از شب جایز باشد، معنایش این است که بقاء بر جنابت تا طلوع فجر حرام نیست چون وقتی شخص تا آخرین لحظه شب اجازه جماع داشته باشد، معنایش این است که جایز است که تا طلوع فجر بر جنابت باقی باشد و طهارت در طلوع فجر، شرط صحت روزه نیست.

اشکال استدلال مذکور، این است که «رفت» در شب ماه مبارک رمضان در قبال حرمتی است که در سایر ادیان بوده است، یعنی آیه مذکور در مقام بیان این نکته است که برای امت های دیگر هم بستر شدن با زنان شان در ماه رمضان جایز نبوده است و خداوند متعال به مسلمین عنایت کرده است و جماع در شب ماه رمضان را به آنها اجازه داده است و لذا خداوند متعال حلیت جماع در شب ماه رمضان را به امت مسلمین اختصاص داده است، پس آیه مذکور، در صدد بیان این نکته نیست که ترخیص در جماع در شب ماه مبارک رمضان را در مقابل منع از جماع در شب ماه رمضان قرار بدهد و بگوید که بقاء بر جنابت تا طلوع فجر جایز است یا جایز نیست، بنابراین با توجه به اینکه آیه مذکور، در مقام بیان جواز جماع در ماه رمضان برای مسلمین است، نمی توان از

این فقره از آیه مذکور، برای جواز بقاء بر جنابت تا طلوع فجر استناد کرد. پس آیه مذکور، از این جهت اطلاق ندارد و نمی‌شود به این آیه برای اثبات جواز بقاء بر جنابت عمدی تا طلوع فجر استناد کرد.

«الحمد لله رب العالمین»